

הישוב יום הארבעים בעובר שהוחזר לרחם בהפריה חוץ גופית

הצגת השאלה

מבין השלבים השונים שעובר עובר במהלך ההיריון, השלב בעל ההשלכות הרבות ביותר מבחינה הלכתית הוא סיום היום הארבעים להיריון. זמן זה נוגע לכמה וכמה דינים הלכתיים מן התורה, ובהם טומאת יולדת, פדיון הבן, טומאת מת, זיכוי ממון לעובר, חומרת איסור ההפלה ועוד.¹ באופן רגיל, מקובל למנות את ארבעים הימים מזמן התשמיש הראשון שעשוי היה להוביל להיריון, לרוב מליל הטבילה. במקרים שבהם ידוע גיל ההיריון על פי בדיקת אולטרה סאונד, נחלקו הפוסקים אם אפשר לסמוך על בדיקה זו, ולמעשה נראה שסומכים עליה.²

במאמר זה ברצוני לדון בהפריה חוץ-גופית, תהליך שבו נשאבו ביציות מגוף האישה בזמן הביוץ, הופרו בזרע הבעל ולאחר כמה ימים של התפתחות במעבדה, הוכנסו לרחם האישה. במקרה כזה, כיצד יש לחשב את גיל ההיריון ואת מניין ארבעים הימים ההלכתיים, האם מרגע הפריית העוברים במעבדה או מרגע החזרתם לרחם האישה?

א. תחילת ההיריון – רגע הכנסת העוברים לרחם

לכאורה, השאלה ששאלנו תלויה בשאלה מה נחשב הרגע הקובע לעניין התחלת ההיריון, האם רגע ההפריה או רגע החזרת העוברים. הדעה המקובלת והמוסכמת בין הפוסקים היא שעוברים שהופרו במעבדה מחוץ לגוף האישה, אין להם מעמד של עוברים עד שיוכנסו לגוף האישה, ולכן אין מחללים שבת להצלתם,³ ואין בזיקתם משום חשש איסור הפלה.⁴ במקום אחר⁵ הראיתי שאפשר ללמוד מכך לא רק שאין מעמד לעוברים

1. ראה על כך במאמריי 'מעמדו של העובר לפני יום הארבעים ליצירתו', אמונת עתיך 98 (טבת תשע"ג), עמ' 77-86; 'הפלת עובר לפני יום ארבעים ליצירתו', אמונת עתיך 99 (ניסן תשע"ג), עמ' 89-92.
2. ראה ספר פוע"ה, כרך שלישי פרק סו הלכה ד; וראה גם בספרי שו"ת שאגת כהן, חלק א סימן מה. חשוב לציין שגיל ההיריון המחושב באופן רפואי הינו 14 יום יותר מגיל ההיריון האמיתי, שהוא הקובע מבחינה הלכתית (הדבר נעשה לצורך נוחות וחישוב רפואי אחיד). דהיינו, יום הארבעים להיריון הוא היום שמבחינה רפואית נקרא גיל היריון של 7 שבועות + 5 ימים.
3. ראה ספר פוע"ה, כרך שני פרק מט הלכה מא.
4. ראה שם הלכה נ; וראה עוד שו"ת שאגת כהן, סי' יא.
5. ייחוס האב בתרומת ביצית מאישה לא יהודייה, אמונת עתיך 126 (שבט תש"פ), עמ' 122-125.

מופרים מחוץ לגוף האישה, אלא שרגע העיבור ההלכתי נחשב לרגע הכנסת העוברים לרחם האישה. הנפקא מינה לקביעה זו היא שלסוברים שייחוס העובר לאמא נקבע עקב היותו ברחמה ולא עקב העובדה שהוא נוצר מביצית שלה,⁶ אישה שקיבלה תרומת ביצית מאישה גויה, כשאותה ביצית הופרתה מזרעו של בעלה, הוולד נחשב כמי ש'הורתו ולידתו בקדושה'. דהיינו, אף על פי שבשעה שהפרו את הביצית בזרע הבעל היא הייתה ביצית של אישה גויה, והיה מקום לומר שאין הוולד מתייחס אחרי אביו, כדין יהודי שבא על גויה ולאחר שהרתה היא התגיירה, שאין הוולד מתייחס אחרי אביו אלא רק אחרי אימו - בפועל כיוון שרגע 'הורתו' נחשב לרגע החזרת אותו עובר לרחם, והרחם הוא של אישה יהודייה, הוולד מתייחס אחרי אביו לכל דבר.

אם כן, כיוון שבמקרה של הפריה חוץ-גופית, שעת התחלת ההיריון היא שעת הכנסת העוברים שהופרו במעבדה לרחם האישה, לכאורה גם את מניין ארבעים הימים מתחילת ההיריון יש למנות מאותה שעה.

ב. ארבעים יום – סימן לריקום אברים

למרות האמור לעיל, נראה שהקישור שעשינו לעיל בין רגע התחלת ההיריון, שממנו ואילך יש לביצית המופרית מעמד של 'עובר', לבין הזמן שבו מתחילים למנות את ארבעים הימים לעניינים שונים, הוא קישור מוטעה. כפי שנראה להלן, הסיבה שכשהעובר מגיע ליום הארבעים יש שינוי מצב שמספיע על עניינים הלכתיים, אינה מחמת שגיל של ארבעים יום הוא הסיבה לשינוי. יום הארבעים מהווה סימן לכך שהעובר הגיע לרמת התפתחות מסוימת שמשנה את מצבו ההלכתי. מכיוון שכך, עלינו לברר מהי רמת ההתפתחות של עובר שהופרה במעבדה לעומת עובר שהופרה באופן טבעי, ורק כך נוכל לחשב את מניין ארבעים הימים. הוכחה לכך שיום הארבעים אינו מהווה סיבה אלא סימן היא שבכל המקרים שבהם יש שינוי הלכתי בהגעת העובר לגיל ארבעים יום, השינוי הוא מספק, מחמת החשש שהעובר הגיע למצב המכונה בהלכה 'ריקום אברים',⁷ אולם אם ברור לנו שטרם היה ריקום אברים, השינוי ההלכתי אינו קורה עד השלב שבו אכן יהיה אותו ריקום אברים:

1. טומאת יולדת - המשנה בנדה (ל ע"א) אומרת שהמפלת אחרי ארבעים יום חוששת לטומאת לידה. למרות זאת, הרמב"ם⁸ פסק שיש לחשוש לטומאת לידה רק במקרה שאישה הפילה אחרי ארבעים יום וגם היה ריקום אברים. פסיקה זו מתבססת על המשך

6. ראה ספר פוע"ה, שם פרק נב הלכות א-ד, את הדעות השונות בעניין, כשהנפקא מינה להלכה היא מי נחשבת האם במקרים של תרומת ביצית ושל פונדקאות; ראה גם שו"ת שאגת כהן, סימנים טו-יט, מב.

7. במהות ריקום האברים נחלקו ראשונים: לדעת תוספות (נדה כה ע"א ד"ה עור ובשר) הכוונה לשלב היווצרות העצמות והגידים. לדעת הרמב"ם, הל' איסורי ביאה פ"י ה"ג, הכוונה לשלב שבו יש חיתוך ידיים ורגליים. וראה הרב דוב פופר, הרב בנימין דוד, פרופ' שמחה יגל, 'מעמד עובר בן ארבעים יום לעניין פדיון הבן', תחומין לד (תשע"ד) עמ' 463, שעל פי בדיקות שערכו, שלב זה מתרחש בדרך כלל בין היום ה-41 ליום ה-44 להיווצרות העובר.

8. רמב"ם, הל' איסורי ביאה פ"י הל' א-ד.

המשניות בנדה (פרק שלישי), מהן עולה שיש משמעות גם לריקום אברים. עוד עולה מדברי הרמב"ם שהסיבה שאין צורך לחשוש בהפלה ביום הארבעים או קודם לכן היא שאז ודאי שעוד לא היה ריקום אברים.⁹

אומנם למעשה ההלכה היא¹⁰ שתמיד חוששים אחרי ארבעים יום לטומאת יולדת, ואין מתחשבים בריקום אברים, אך זה מכיוון שאיננו בקיאים בריקום אברים, ויש להחמיר בדן טומאת יולדת שהוא איסור כרת.

2. פדיון הבן - הרמ"א¹¹ פסק שעובר שנפל אחרי יום הארבעים, אינו פוטר את הבן שבא אחריו מפדיון הבן, אלא אם כן אותו עובר נפל לאחר שהיה כבר ריקום אברים. גם בפדיון הבן, דין המשנה (בכורות מז ע"ב) מדבר על הפלה קודם ארבעים יום שאינה פוטרת מפדיון הבן, ואף על פי כן, גם הפלה שהתרחשה לאחר מכן אינה פוטרת מפדיון הבן מבלי שהיה ריקום אברים.¹²

3. הפלה מלאכותית - כמה פוסקים כתבו שבמקרים שבהם אפשר להתיר הפלה לפני יום הארבעים להיווצרות העובר, אפשר להתיר אותה גם אם עברו ארבעים יום, אם ברור שטרם נוצר ריקום אברים.¹³

אם כן, כדי לענות על השאלה ששאלנו בהתחלה, הברור אינו צריך להתמקד בשאלה מהי הנקודה שממנה ואילך מגדירים עובר שנוצר בהפריה חוץ-גופית בתור עובר מבחינה הלכתית, וממנה למנות ארבעים ימים, אלא מהי הנקודה שארבעים יום לאחריה אמור להגיע העובר לאותו שלב מבחינה התפתחותית שאליו הוא מגיע לאחר ארבעים יום אם הוא היה נוצר באופן טבעי.

ג. הישוב ארבעים הימים באופן מעשי

על פי המסקנה שאליה הגענו לעיל, נראה ברור שאין להתחיל את הספירה של ארבעים הימים מרגע הכנסת העובר לרחם האישה, שכן העובר כבר הספיק להתפתח במעבדה במשך כמה ימים.¹⁴ מצד שני, ברור שאם הקפואו את העובר לתקופה מסוימת ולאחריה הפשירו אותו והחזירו אותו לרחם האישה, אין להביא בחשבון את מניין הימים שבהם העובר היה בהקפאה, שכן באותם ימים הופסקה התפתחותו. לכן נראה שבמקרה שבהם הייתה

9. ראה לעיל, בהערה הקודמת, שזוהי גם המציאות בימינו כפי שהתבררה בבדיקות לעיל.

10. שו"ע, יו"ד סי' קצד סעי' ב-ג.

11. רמ"א, יו"ד סי' שה סעי' כג.

12. אומנם ראה שו"ת חכם צבי סי' קד, שחלק על פסק הרמ"א, אך לא מכיוון שאין ריקום האברים קובע, אלא מכיוון שלטענתו בכל הפלה אחרי יום הארבעים ייתכן וכבר היה ריקום אברים, ואין לחייב בפדיון הבן מספק.

13. הרב שלמה דיכובסקי, הרב דב ליאור, הרב מאיר ניסים מאזוז, הרב אביגדר נבנצל, ראה שו"ת פוע"ה - היריון, לידה ורפואת נשים, עמ' 15-29, וראה שם שגם החולקים שכתבו שאין לסמוך על זה, כתבו זאת מחמת החשש שאיננו בקיאים בריקום אברים, ולא כי הם סוברים שהמדד האמיתי היחיד הוא יום הארבעים.

14. בדרך כלל בין 2 ל-7 ימים.

שאיבת ביציות מגוף האישה, הפרייתן בזרע הבעל והחזרתן לרחם לאחר כמה ימים ללא הקפאתן, יש להתחיל את מניין ארבעים הימים מיום שאיבת הביציות והפרייתן, מבלי להתחשב בשאלה באיזה יום בדיוק הן הוחזרו לגוף האישה. כאשר הקפואו את העוברים, ורק לאחר תקופה הפשירו והחזירו אותם, יש למנות את מספר הימים שבין ההפריה להקפאה, ולהוסיף אותם למניין הימים מההחזרה. ניתן עדיין לטעון שזמן זה אינו מקביל לזמן ארבעים הימים של היריון טבעי, שכן בהיריון טבעי מונים את ארבעים הימים מזמן חיי האישות שהביאו להיריון,¹⁵ וזמן זה עשוי להיות מוקדם עד שלושה ימים מזמן ההפריה בפועל. אומנם בדברים אלו אין משום דחייה למה שכתבנו לעיל, שכן ההפריה יכולה להיות באותו יום של חיי האישות, אם הביוץ מתרחש באותו יום, ויש לנו ספק מתי בדיוק היא חלה - באותו יום או לאחריו, עד שלושה ימים.¹⁶ במקרה כזה של ספק אנו חוששים שארבעים הימים התחילו כבר מזמן חיי האישות, וממילא מונים מרגע זה את מניין הימים לחומרה. אולם כאשר ידוע וברור לנו מהו רגע ההפריה, אנו מונים מאותו רגע.¹⁷

סיכום

1. לסיום יום הארבעים משעת יצירת העובר יש השלכות מעשיות להלכות שונות.
2. באופן רגיל אנו מונים זמן זה מחיי האישות הראשונים שמהם יש אפשרות שהתרחש ההיריון.
3. אם יש הוכחה ברורה שההיריון נוצר מאוחר יותר, יש ללכת אחריה. ישנה מחלוקת בין הפוסקים אם חישוב גיל ההיריון לאחר בדיקת אולטרה סאונד נחשב להוכחה ברורה.
4. הטעם להשלכות ההלכתיות של זמן זה הוא שזהו הזמן המוקדם ביותר שבו יכול להתרחש ריקום האברים.
5. לכן, במצבים שבהם ידוע באופן ברור אם היה או לא היה ריקום אברים בהיריון זה, יש ללכת אחרי ידיעה זו. למרות זאת, באיסורים חמורים כגון טומאת יולדת, אין סומכים על כך ומחמירים כבר אחרי ארבעים יום, גם אם התברר שלא היה ריקום אברים, מחשש שאיננו בקיאים מספיק בריקום אברים.
6. עובר שהופרה במעבדה אינו מוגדר כעובר כל עוד לא הוחזר לרחם האישה.
7. למרות זאת, במקרים של הפריה חוץ-גופית, אין למנות את ארבעים הימים מרגע החזרת העובר לרחם האישה, אלא יש להוסיף למניין גם את הימים שבהם העובר התפתח במעבדה.
8. ימים שבהם העובר היה קפוא אינם מצטרפים למניין זה עד שלב ההפשרה, שכן העובר אינו מתפתח כל עוד הוא נתון בהקפאה.

15. ראה רמב"ם, הל' איסורי ביאה פ"י ה"ב.

16. ראה ש"ת נודע ביהודה קמא, אבה"ע ס"ט.

17. ראה לעיל, בתחילת המאמר, שיש פוסקים שסוברים שאפשר להסתמך אפילו על בדיקת אולטרה סאונד לצורך קביעת גיל ההיריון. בבדיקה כזו אין שום משמעות לשאלה אם חיי האישות שהובילו להיריון היו באותו יום של ההפריה או כמה ימים קודם לכן, שכן גודל העובר תלוי רק בשאלה מתי הייתה ההפריה ולא מתי היו חיי האישות שהובילו אליה.